

УДК 94 (477.4) «1860/1914» : 334

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У II ПОЛ. XIX – НА ПОЧ. XX ст.

Юлія Магась-Демидас

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Україна, 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
e-mail: demydasu@gmail.com

З'ясування соціально-економічних передумов кооперативного руху є невід'ємною складовою дослідження історії Правобережної України вказаного періоду. Без нього буде неповною картина як розвитку кооперації зокрема, так і суспільно-економічного життя загалом. В історіографії вказане питання представлено не надто широко. Це, зокрема, праці В. Марочка, І. Фаренія (в яких узагальнено розглядається матеріал Наддніпрянської України), А. Пантелеймоненка (аналізується аграрна кооперація), В. Вісина (дослідження якого стосуються території Волині).

Для Правобережної України (тобто Київської, Волинської та Подільської губерній) у II пол. XIX – на поч. XX ст. були характерні певні тенденції політичного, соціально-економічного та правового розвитку, що об'єднували їх та, водночас, відрізняли від решти українських губерній. Тому доцільним є розгляд означеного питання саме у таких територіальних межах, що сприяє більш глибокому дослідженню діяльності кооперації на вказаній території.

Стимулом для розгортання кооперативного руху стала селянська реформа 1861 р., яка дала поштовх для розвитку капіталістичних відносин. Після цього протягом тривалого часу відбувалося поступове формування умов, сприятливих для кооперації: капіталізм мав досягнути певного рівня, щоб кооперативний рух переріс у помітну соціально-економічну силу. На Правобережжі перші установи, які мали ознаки кооперативів, виникли наприкінці 60-х рр. XIX ст., однак вони були слабкими та проіснували недовго через несприятливість соціально-економічних, юридичних та ідеологічних умов. Революція 1905-1907 рр. і Столипінська аграрна реформа стали черговими віхами сплеску кооперативного руху.

На Правобережній Україні капіталізм розвивався відносно швидко. Відповідно до економічного районування Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. територія Правобережжя належала до трьох районів: західного

(Правобережне Полісся, Литва та Білорусь), району капіталістичного цукробурякового господарства (низка повітів Київської та Подільської губерній) і торгового зернового господарства (Південне Поділля, поряд із губерніями Південної України). Якщо на межі XIX-XX ст. західний район почав сильно відставати у розвитку та був одним із найслабших, то два останні були більш успішними за рахунок продуктивного вирощування цукрових буряків, використання багатопільної системи, добрив і відносно сучасної техніки [9, с. 67-68, 75-77].

Отже, провідна роль тут належала сільському господарству, насамперед, вирощуванню зерна, цукрових буряків, тваринництву, на Волині – хмелярству [10, с. 55]. Це зумовлювало активний розвиток харчової промисловості, пов'язаної з переробкою сільськогосподарської продукції, передусім цукроварної, винокурної, тютюнової. Подільська губернія у 1912 р. була першою в імперії за обсягом виробництва горілчанних виробів [1, с. 57].

Реформи 1860-х рр. дали поштовх для розвитку місцевої торгівлі: не лише ярмарків, а й постійних торговельних точок (дрібних крамниць). Цьому сприяло будівництво залізниць, завдяки яким Правобережжя мало зв'язок із головними містами імперії та морськими портами [10, с. 54]. Найбільшою була щільність залізниць у Подільській губернії [1, с. 57-58].

Таким чином, формувалися умови необхідні для виникнення та розгортання кооперації: розвивалися товарно-грошові відносини, виникала потреба підвищувати продуктивність провідних галузей економіки краю, вдосконалювати методи господарювання. Відповідно потрібні були знання про новітні здобутки науки і техніки, кошти. Одним зі способів досягнення цієї мети стало згуртування населення навколо кооперативних організацій. На Правобережжі розвивалися практично всі форми кооперативних об'єднань: споживчі, кредитні, виробничі, сільськогосподарські громади і товариства.

У пореформений період селянство отримало певні права та землю, втягувалося у ринкові відносини. Формувався прошарок заможного селянства, яке намагалося застосовувати агрономічні нововведення, проте загалом методи господарювання залишалися традиційними. Матеріальне становище основної маси селян не покращувалося, майнове розшарування зростало. Наприклад, якщо взяти за показник матеріального достатку забезпечення селян худобою, то побачимо, що у середньому на Правобережжі на один двір припадало більше худоби, ніж в інших українських регіонах. Разом із тим, у середині 1870-х рр. майже половина селянських господарств регіону не мали коней, а до 1890-х рр. таких господарів стало ще більше. Одночасно Правобережжя було районом найбільшого малоземелля селян: подвірна забезпеченість землею скорочувалася внаслідок поділу селянських господарств [2, с. 60-61, 76-77].

Оскільки селянам не вистачало землі, їм доводилося брати наділи в оренду, що використовувалося поміщиками для чергового закабалення селянства: віддаленість ділянок і черезсмужжя були поширеними явищами. Так, у Подільській губернії у 58% маєтків селяни отримали землі більше ніж у 4 місцях, у Волинській – у 77%. Орендна плата зростала, особливо високою вона була за короткострокову оренду невеликих ділянок, до якої найчастіше вдавалися незаможні. Якщо за довгострокову оренду великих площ землі, скажімо, у Подільській губернії вона становила не більше 10 руб. на рік, то за короткострокову оренду невеликих ділянок доводилося платити близько 18 руб. на рік за десятину [8, с. 83, 87]. Характерною рисою економіки регіону було значне поширення суборенди: селянинові доводилося платити суборендареві (здебільшого дрібній шляхті та євреям) у 2-4 рази більше. Щоб полегшити умови оренди, уряд здійснив низку кроків: обмеження оренди великих спекулянтів-суборендарів, надання селянам права на довгострокову оренду. Проте ці заходи не мали істотного впливу [2, с. 70-71].

Через відсталість методів господарювання (відсутність добрив, примітивні знаряддя праці) продуктивність селянського господарства була надзвичайно низькою. Наприклад, у Київській губернії у поміщицькому господарстві, порівняно із селянським, врожайність жита була вищою на 22 пуди з десятини, пшениці – на 17, вівса – на 22, ячменю – на 18 пудів [7, с. 13].

До інших причин матеріальної скрути належали розміри викупних платежів, які наба-

гато перевищували ринкову ціну землі, а також різноманітні обтяжливі повинності. Платежі колишніх селян-панщинників у 60-х рр. XIX ст. перевищували прибутковість їх господарств у середньому в Київській губернії у 2 рази, Подільській – 2,4 рази, Волинській – 2,6 разів [2, с. 69].

Оскільки прибутків із землеробства не вистачало, хлібороби шукали інших видів заробітків, зокрема, намагалися займатися кустарними промислами. За даними земських досліджень, на Київщині на початку 1913 р. промисли розвивалися у 615 поселеннях: ткацтво, шкіряне та чоботарське виробництво, обробка дерева, гончарство, ковальство. Найбільш поширеними вони були у Черкаському, Чигиринському, Канівському, Уманському, Таращанському, Радомишльському та Київському повітах. Іноді селяни ставали кустарями від цілковитої безвиході. Так, жителі Гусинець, Кального, Рудякового на Київщині займалися лозовим промислом через те, що зовсім не мали орної землі: наділи були малими та піщаними, частину їх затоплював Дніпро; селянам не залишалося нічого іншого, як насадити на них лози. Проте і промислом міг зайнятися не кожен, оскільки для закупівлі реманенту та сировини потрібні були гроші. Так, на Київщині кустарям доводилося брати позики у лихварів під 25-35% [5, с. 6-7].

Отже, як бачимо, у краї стояла нагальна проблема кредиту. Селянам він був необхідний для того, щоб придбати чи орендувати землю, вдосконалити методи господарювання чи навіть сплатити необхідні платежі. Ремісники та кустарі потребували коштів для налагодження виробництва. Поміщики теж вважали кредит необхідним і для себе, і для селянства. З одного боку, витративши викупні платежі, вони самі потребували грошей. З іншого, коли великі землевласники здавали землю в оренду селянам, вони були зацікавлені у тому, щоб ті могли за неї заплатити. Якщо селянам бракувало коштів, вони прагнули восени якнайшвидше продати свою продукцію, знижуючи ціни на неї. Через це падали ціни на продукцію поміщицького господарства. Деякі великі землевласники з благородних міркувань хотіли допомогти хліборобам підвищити їх платоспроможність [13, с. 32].

Для отримання кредитів уряд радив селянам звертатися до Селянського поземельного банку. Проте через купівельну неспроможність і недоїмки банк відмовляв багатьом бажаючим. Великі господарства могли скористатися кредитом за 5-6% у комерційних банках, дрібні ж

господарства з малим обігом не могли отримати позику на велику суму. Малих кредитів їм також не надавали: перш ніж виділити їх, банк мусив перевірити кредитоспроможність клієнта. Але жоден банк не бажав відправляти свого представника за кілька десятків верст, щоб визначити на місці, чи можна дрібному господарю довірити позику розміром 20-25 руб. [17, с. 5]. Та й про яку кредитоспроможність могла йти мова, якщо позика мала йти на споживчі потреби або для сплати податків. Отже, такий спосіб кредитування був неефективний.

Ще одним засобом, за допомогою якого уряд намагався посилити платоспроможність селян, стало запровадження різних форм станово-громадського кредиту (волосних банків, ощадно-позичкових кас). Вони найбільше зосереджувалися саме на Правобережжі: наприкінці XIX ст. із 153 волосних банків усю імперію діяло на Київщині та Поділлі. Проте вони не вирішили проблеми, бо мали становий характер, не були ініційовані самим населенням, насаджувалися згори. На думку губернаторів правобережних губерній, такі установи «не мали майбутнього», оскільки селяни, «запозичивши гроші, не турбувалися про сплату ні відсотків, ні капіталу» [2, с. 65].

З вищевказаних причин найпростішим способом дістати гроші було звернення до місцевого лихваря. Оскільки дрібний кредит передбачав величезні відсотки, знову ж таки найбільше страждали бідняки. Для прикладу, у Вінницькому повіті Подільської губернії найбільш помірним і загальноприйнятим розміром процентів за дрібну позику у лихваря була так звана «тижнівка» – 1 копійка з рубля (52% на рік) [16, арк. 10зв.].

Таким чином, сформувалося підґрунтя для створення кредитних кооперативів, які могли стати для бідних верств населення найкращою альтернативою. Перші ощадно-позичкові товариства виникли на Правобережжі у 70-80-х роках XIX ст. Вони засновувалися головним чином поміщиками [15, арк. 3зв.]. Згодом селянство теж почало організовувати такі кооперативи, особливо воно активізувало свою участь у кредитній кооперації після Першої російської революції та скасування у 1907 р. викупних платежів, коли у нього з'явилися вільні кошти, щоб вносити їх на паї.

Для розвитку споживчої кооперації необхідна була наявність нового прошарку споживачів. Оскільки 1891-92 рр. були неврожайними, почався голод, селяни розорювалися, життя подорожчало, розвилось посередництво [13, с. 59]. Якщо раніше селянські господар-

ства мали натуральний характер, то із втягненням їх у ринкові відносини відбувався перехід до купівлі промислових товарів за гроші. Поступово зростала мережа невеликих сільських магазинів, збільшувалася кількість посередників, спекуляція, підвищувалися ціни, погіршувалася якість товарів унаслідок фальсифікацій. Так, у сільських приватних крамницях Київщини молоко розводили водою, до чаю підмішували висушений використаний чай, зіпсовану ковбасу переробляли та продавали як свіжу тощо. Не кращою була ситуація у містах. Наприклад, у Києві фальсифікатори фарбували горох і пшоно хімікатами, щоб вони мали кращий вигляд, до кави підмішували зерна з глини [12, с. 28-29]. Таким чином, шкода полягала не лише у високих цінах, а й у загрозі для здоров'я. Так назріла нагальна потреба у діяльності споживчих товариств.

Щоб вижити в умовах капіталізму, селянам доводилося підвищувати продуктивність наділів. Скажімо, щоб мати хорошу худобу, потрібен був племінний бик. Звісно, дрібний господар не мав можливості тримати його для 1-2 корів [17, с. 6]. Самотужки хазяї не могли застосувати сільськогосподарську техніку, а гуртом придбання та прокат машин і реманенту легше було організувати. Поміщицьке господарство також потребувало інтенсифікації, аби витримати конкуренцію. Надати необхідну допомогу могли сільськогосподарські товариства та громади, які сприяли б підвищенню технологій господарювання, вигідному збутові врожаїв.

Поширення ринку вимагало підняття конкурентоздатності сільськогосподарських галузей, що становили спеціалізацію Правобережжя, глибшого включення їх у капіталістичні відносини. Тому, крім універсальних, особливо були необхідні спеціалізовані сільськогосподарські товариства. У кожній із губерній мали перспективу розвитку спеціалізовані установи в пріоритетних у регіоні галузях. Наприклад, переважна більшість селянських господарств вирощувала свійську птицю, проте через відсталі методи господарювання та несприятливі умови збуту такий підробіток не приносив істотних прибутків. Способи відгодівлі птахів у селянських господарствах були примітивними, птиця збувалася скупникам чи на найближчі ринки за низькими цінами. Найкраще торгівля продуктами птахівництва була організована на Волині – через близькість до польських земель і прусського кордону, – проте і там головні прибутки надходили у кишені посередників [3, арк. 6зв.].

У Волинській губернії склалися передумови для розвитку хмелярських кооперативів. У 1910 р. тут нараховувалося близько 2,5 тис. дес. хмелярських плантацій із продуктивністю від 100 тис. до 150 тис. пудів хмелю на рік. Волинський хміль відзначався високою якістю, проте культура його вирощування перебувала на низькому рівні. Особливо впав загальний рівень техніки хмелярства після поширення його у селянських господарствах, які через брак коштів і теоретичних знань не могли застосувати навіть найпростіші методи [4, арк. 33-35зв.]. Отже, поставала потреба не лише ознайомлювати хмелярів із напрацюваннями закордонних фахівців, а й проводити власні дослідження. Крім цього, слід було організувати вигідні для хмелярів умови збуту продукції.

Іншим важливим напрямком розвитку сільського господарства було бджільництво. За даними земства, Волинська губернія за розвитком цієї галузі посідала одне з перших місць у Російській імперії. Тут нараховувалося більше 30 тис. пасічних господарств, близько 400 тис. вуликів, щорічно добувалося меду та воску на суму більше 1,5 млн. руб. Нагальною була організація мережі дрібних бджільницьких кооперативів із економічними та культурно-просвітницькими завданнями [13, с. 21, 23].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. склалися умови для утворення виробничих артілей. Яскравим прикладом скрутних умов кустарного виробництва була ситуація у Почаєві: половина його жителів заробляла на життя виготовленням і збутом іконок та інших церковних предметів, і перебувала у цілковитій залежності від єврейських лихварів. Ті тричі обдирали їх: коли надавали кредит, продавали кустарям сировину за підвищеними цінами та закуповували вироби за заниженими. Тому виникла ідея об'єднати майстрів у артіль [11, с. 12-13].

Кооперативний рух Правобережної України розвивався за загальними тенденціями, характерними для Російської імперії. Проте тут мала місце низка особливостей, що зумовлювалися відмінностями економічного розвитку.

Одним із таких факторів була висока щільність населення: Правобережні губернії належали до найбільш густонаселених у імперії: Подільська посідала друге місце після Московської, Київська – третє [10, с. 16-17]. Оскільки основну масу становило селянство, мало місце аграрне перенаселення, а отже – великий надлишок робочої сили та надзвичайно низька заробітна плата [9, с. 77].

Цей чинник впливав на розвиток коопера-

ції, перш за все споживчої. У густонаселених районах щільнішою була мережа кооперативів. Це пояснювалося тим, що зі збільшенням щільності населення зростав ступінь його залучення до товарно-грошових відносин. Справді, у 1912 р. Правобережна Україна посідала перше місце у Російській імперії за кількістю споживчих товариств. Зокрема, Київська губернія була за цим показником на першому місці, а Подільська – на другому серед усіх губерній імперії [13, с. 61].

Варто зазначити, що на Правобережжі робітники були загалом сільськогосподарськими та були менше включені у товарно-грошові відносини, ніж промисловий пролетаріат. Тому у вказаному регіоні робітництво було менш кооперованим, ніж у промислових регіонах. Проте велика кількість споживчих товариств тут зумовлювалася іншими факторами, зокрема засиллям торгівців-євреїв, що часто застосовували здирницькі або відверто шахрайські методи збагачення, викликаючи цим негативне ставлення місцевого населення до них. Волинський губернатор зазначав, що торгівля у губернії повністю перебувала у руках євреїв. Селяни потерпали від їх зловживань не тільки під час купівлі товарів широкого вжитку, а й збуту [14, арк. 398зв.-399]. Ось чому часто у статутах кооперативів прямим текстом вказувалося, що створювалися вони з метою захисту від зловживань євреїв.

Прикметним також є те, що ці кооперативи Правобережжя були доволі дрібними, тому за кількістю населення, залученого до споживчої кооперації, воно не посідало лідерських позицій в імперії.

Переважаання подвірної форми землеволодіння над общинною робило селянство Правобережних губерній більш самостійним, готовим охочіше сприйняти ідею самодіяльних кооперативних установ. Проте цей фактор нівелювався неосвіченістю землеробів (на Поділлі у 1914 р. лише 10% сільських жителів були письменними) [1, с. 65]. На заваді розвитку кооперації стояли також певні риси селянського світогляду: консерватизм, байдужість до громадського життя, зневажливе ставлення до поміщиків, чиновників та інтелігенції [6, с. 98-100], а отже – до кооперативів, до яких вони намагалися залучити хліборобів.

Столипінська аграрна реформа істотно покращила умови розвитку кооперації. Скасування викупних платежів розширило для селянства можливості вступу до кредитних кооперативів, оскільки у нього з'явилися вільні кошти. Вони потребували кредитів для купівлі

поміщицької землі. Коли розмір земельної власності збільшився, зросла потреба села у сільськогосподарських машинах, добривах. Сільське населення активніше включилося у товарно-грошові відносини, стало виробляти більше продукції на ринок. У зв'язку з цим необхідно було забезпечити сприятливі умови збуту, захистити себе від посередників.

Таким чином, II пол. XIX – початок XX ст. характеризувалися активізацією економічної самодіяльності населення у формі кооперативів. Визначальними для розгортання кооперативного руху на Правобережжі стали соціально-економічні особливості розвитку регіону: малоземелля, аграрне перенаселення, великий відсоток панського землеволодіння, засилля орендарів, лихварів і дрібних торговців, аграрний характер промисловості тощо. Розгортанню кооперативного руху сприяли також загальноімперські чинники, зокрема селянська реформа, що дала поштовх розвитку капіталізму, та Столипінська аграрна реформа, у процесі якої заохочувалося створення самодіяльних економічних об'єднань. Комплекс указаних факторів став підґрунтям для розвитку різних форм кооперації. Так, потреба у грошах спонукала населення створювати кредитні й ощадно-позичкові товариства, необхідність інтенсифікації господарства – сільськогосподарські; артїлі були покликані полегшити організацію виробництва та збут продукції, споживчі товариства – забезпечити своїх членів дешевими та якісними товарами широкого вжитку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Воловик В.П. Соціально-економічне становище По-

длля наприкінці XIX – на початку XX століття // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. II. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. Вінниця, 2000. С. 56-70.

2. Горенко Л.М., Присяжнюк Ю.П. До аграрної історії України: деякі аспекти соціально-економічного розвитку Правобережної України в XIX ст. (історико-економічне дослідження). Черкаси: Сіяч, 1996. 91 с.

3. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). Ф.183. Оп.1. Спр.835. 14 арк.

4. ДАЖО. Ф.352. Оп.1. Спр.19. 46 арк.

5. Л.В. Кустарная промышленность и артели среди кустарей Киевской губернии // Муравейник-Комашня. 1913. № 13. С. 6-8.

6. Михайлюк О.В. Деякі особливості менталітету українського селянства в передреволюційний період (кінець XIX – початок XX ст.) // Питання аграрної історії України та Росії. Матеріали четвертих наукових читань, присвячених пам'яті Д.П. Пойди. Дніпропетровськ, 2002. С. 96-101.

7. Мороз О.Г., Злупко С.М. Українське селянство у першій половині XX століття (Трагедія і героїзм). Львів: Універсум, 1997. 165 с.

8. Орловський Б.М. Селянські господарства України і становлення ринкових відносин після реформи 1861 р. // Історія народного господарства та економічної думки України. Міжвідомчий збірник наукових праць. / Відп. ред. Т.І. Дерев'янкін. Вип. 29. Київ, 1997. С. 81-90.

9. Першин П.Н. Аграрная революция в России. В 2 кн. Москва: Наука, 1966. Кн. 1. От реформы до революции. 490 с.

10. Пойда Д.П. Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866-1900 гг.). Днепрпетровск, 1960. 488 с.

11. Съезд союзных старост в Почаеве // Прибавление к Почаевскому листку. 1909. № 57-58. С. 9-22.

12. Фареній І. Споживча кооперація Наддніпрянської України на початку XX ст. // Український історичний журнал. 2005. № 6. С. 27-34.

13. Хейсин М.Л. Исторический очерк кооперации в России. Петроград: Изд. т-во кооперативных союзов «Кооперация», 1918. 184 с.

14. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України). Ф.442. Оп.643. Спр.1. 659 арк.

15. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.618. Спр.128. 16 арк.

16. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.622. Спр.443. 47 арк.

17. Чайнов А.В. Краткий курс кооперации. Лекции, читанные на старообрядческих с.-х. курсах в Москве, 1913 г. Москва: Друг земли, 1915. 73 с.

Магась-Демидас Юлія Соціально-економічні чинники розвитку кооперації у Правобережній Україні у II пол. XIX – на поч. XX ст.

Стаття присвячена соціально-економічним передумовам, що вплинули на зародження та розгортання кооперативного руху у Правобережній Україні у другій пол. XIX – на поч. XX ст.

Автором розглянуто особливості економічного розвитку регіону, соціальної та національної структури населення та прослідковано дію цих чинників на поширення тих чи інших форм кооперації. Так, майнове розширення й аграрне перенаселення негативно позначалися на матеріальному становищі селянства, але, разом з тим, посилювали зацікавленість кооперативними ідеями. Кооперативи були перспективним засобом вирішення нагальних проблем: забезпечення споживчими товарами, вигідне кредитування та збут виробленої продукції, модернізація методів господарювання. На заваді розвитку кооперації стояли неписьменність переважної частини населення, селянський консерватизм, обмеженість у правах і нестача коштів.

Загальноросійські фактори, зокрема скасування кріпацтва, революція 1905-1907 рр. та Столипінська аграрна сприяли кооперативному рухові в Правобережній Україні.

Ключові слова: кооперація, соціально-економічні чинники, кооператив, аграрне перенаселення, кредитоспроможність, Правобережна Україна

Магась-Демидас Юлія Социально-экономические факторы развития кооперации в Правобережной Украине во II пол. XIX – нач. XX в.

Статья посвящена социально-экономическим предпосылкам, повлиявшим на возникновение и развертывание кооперативного движения в Правобережной Украине во второй пол. XIX – нач. XX в.

Автором рассмотрены особенности экономического развития региона, социальной и национальной структуры населения и прослежены действие этих факторов на распространение тех или иных форм кооперации. Так, имущественное расслоение и аграрное перенаселение негативно сказывались на материальном положении крестьянства,

но, вместе с тем, усиливали заинтересованность кооперативными идеями. Кооперативы были перспективным средством решения насущных проблем: обеспечение потребительскими товарами, выгодное кредитование и сбыт продукции, модернизация методов хозяйствования. На пути развития кооперации стояли неграмотность подавляющей части населения, крестьянский консерватизм, ограниченность в правах и нехватка средств.

Общероссийские факторы, в частности отмена крепостного права, революция 1905-1907 гг. и Столыпинская аграрная реформа способствовали кооперативному движению в Правобережной Украине.

Ключевые слова: кооперация, социально-экономические факторы, кооператив, аграрное перенаселение, кредитоспособность, Правобережная Украина

Magas-Demydas Yulia Social and economic factors of the cooperation development in the Right-Bank Ukraine in the second half of the XIXth –at the beginning of the XXth century

The article is devoted to the social and economic preconditions that influenced the rise and development of the cooperative movement in the Right-Bank Ukraine in the second half of the XIXth – at the beginning of the XXth century. The cooperation on this territory was developing in accordance with the same general regularities as in the entire Russian Empire (all cooperatives functioned at the same legislative environment and were influenced by state policy), but there was a certain specificity.

The peculiarities of the economic development of the region, the social and national structure of the population, and the effect of these factors on the outspread of various cooperative forms are considered by the author. Thus, income inequality and agrarian overpopulation compromised the peasantry's financial position, but at the same time, heightened interest in cooperative ideas. Cooperative organizations became a promising method of solving urgent problems: supplying with consumer goods, profitable credit provision and sale of products, economic methods modernization. The illiteracy of the most part of the population, peasant conservatism, limited rights and lack of funds interfered with the cooperative development.

The All-Russian factors, in particular the abolition of serfdom and the First Russian Revolution, contributed to the cooperative movement in the Right-Bank Ukraine. The capitalist development, extending rights and rising of social consciousness awoke the population's interest in self-organized cooperative institutions. The Stolypin agrarian reform improved the conditions for the development of co-operation. The abolition of redemption payments allowed the peasants to get free funds, which allowed them to develop their own economy, to make products for sale, to search profitable sales, increased the need for loans, and at the same time, creditworthiness.

Keywords: cooperation, social and economic preconditions, cooperative, agrarian overpopulation, creditworthiness, the Right-Bank Ukraine

Надійшла до редакції 30.01.2018 р.